

Камянський П.Е.

УТВОРЕННЯ СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ ТА ВІДКРИТТЯ КАТЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ СВЯТОГО ВОСКРЕСІННЯ

Ради дому Господа нашого Бога

Я шукатиму добра для тебе!

Псалом 119

Актуальність проблеми зв'язок її з важливими науковими та практичними завданнями. Розгляд цього важливого процесу потребує зупинитися перш за все на історичних умовах, які передували проводимим попереднім заходам по утворенню Станіславівської (Івано-Франківської) Греко-Католицької Єпархії. До середини XVIII ст. майже вся Правобережна Україна з Волиню перейшла на Унію. Але це не було “торжеством Унії”. Стан Уніатської Церкви постійно погіршувався. Причиною цього був, по-перше, низький рівень освіти уніатського духовенства. Після Замостського Собору (1720 р.) поглиблювалася прірва між білим парафіяльним духовенством та чернецтвом, об'єднаним в єдиний уніатський чернечий орден – ЧСВВ [1]. Він узяв монополію на духовну освіту й відповідно на високі ієрархічні – єпископські й метрополичні – посади в Церкві. Василяни не допускали біле духовенство до єпископських свячень і значних посад. По-друге, низький рівень освіченості уніатського духовенства та соціальне становище синів уніатських священників (тих, хто не прийняв духовного сану або не записався до ремісничого цеху й не походив зі шляхетського роду) “ставило сім'ю священника на рівень двірської служби, віддавало її на ласку або неласку дідичів та їх економів”. По-третє, Уніатську Церкву спустошував постійний перехід вірних зі східного обряду на латинський. Незважаючи на те, що папа Урбан VIII ще в 1624 р. заборонив католикам східного обряду приймати латинський, польські єзуїти продовжували зваблювати українську молодь – перш за все завдяки системі своєї освіти і виховання – на зміну обряду. Саме так характеризується стан Уніатської Церкви на межі XVIII і XIX ст. в українських землях особливо під владою Росії уніатськими авторами “Історії унії Руської Церкви з Римом” [1]. В таких нелегких умовах історичних обставин починався процес утворення Станіславівської Української Греко-Католицької Єпархії.

Потреба такої окремої дієцезії була очевидною, бо Львівська архієпархія з центром у Соборі св. Юра займала тоді 850 кв. миль із 1200 парафіями. “При тодішніх негодних комунікаційних умовах, - писав о. В.Лаба, - сама адміністрація тих частин архієпархії, далеких від Львова, була дуже утруднена” [3]. В старих книгах Львівської консисторії можна було знайти записи, що того і того дня кінний післанець виїхав, щоб доручити урядові листи південним церковним деканатам. Тим трудніше було духовне охоплення далекої частини єпархії. Тому не дивно, що вона була занедбана духовно. Ще в 1754 році церковний візитатор із Львівського єпархіального управління, описуючи греко-католицькі церкви в Галичині, у своїх звітах-візитаціях вказував на велику трудність єпархіального контролю південних церковних деканатів, в тому числі і Прикарпаття [4].

У зв'язку з цим утворення Станіславівської єпархії стало на порядок дня. Тому митрополит Михайло Левицький із Перемишльським єпископом Григорієм Яхимовичем ще раз поставили питання про відкриття нового єпископства для полуднево-східної Галичини і Буковини. Вони мотивували тим, що тодішня Львівська архидієцезія мала 851 кв. миль і 1 561 288 душ християн. Виходячи з такого обширного простору архієпархії греко-католицькі владики не можуть відбути провінціальний Синод, бо їх є лише два, а на повний Синод мають явитися бодай три єпископи. [4]. Пізніше єпископ Юліан Пелеш і особливо архієпископ Нікейський Серафим Ванутеллі з прихильності до українців значно просунули справу і папа Лев XIII згідно Булли, виданої 26 березня 1885 р., сповістив католицькому світові, що “в Станіславові при храмі Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа стало канонічно основане і утворене нове українське католицьке єпископство”. До новооснованої дієцезії Станіславівської приєднано 20 деканатів із 435 душпастирськими посадами та 744 157 вірними [4].

У березні 1885 р. Папа Лев XIII видав буллу “De universo dominico grege” про утворення Станіславівської Єпархії. Рішенням від 20 лютого 1885 р. цар Франц Йосиф I іменував, а Папа Лев XIII на таємній Папській Консисторії 27 березня 1885 р. підтвердив та призначив першим Станіславівським Єпископом о.д-ра Юліана Пелеша. Щоб краще зрозуміти, чому саме його було призначено першим Станіславівським Єпископом, треба коротко розглянути його біографію. Тому подаємо біографічну довідку [детальніше див.: 5, с.91; 6, с.1978; 7, с.233-234; 8, с.15-16; 9, с.438; 10, с.67; 11, с.119-124; 12, с.122; 13; 14].

Пелеш Юліан (1843-1896) – католицький церковний діяч і богослов. Народився 3 січня 1843 р. в с. Смереки Ясільського повіту, на Лемківщині, в сім'ї дяковчителя Григорія Пелеша та дочки пароха з Ждині Івонни Шавінської. Вчився спершу в Яселі, потім ходив до гімназії (I-IV класи) у Пряшеві, а VII-VIII класи закінчив у Перемишлі й там склав з відзнакою іспит зрілості. Філософські та богословські студії завершив у Відні в 1867 р., і того ж року прийняв священничі свячення з рук Перемиського Єпископа Т.Полянського. 10 травня 1870 р. він здобув докторат богословії у Віденському університеті. Від 17 червня 1870 р. до 30 вересня 1872 р. був префектом студій у греко-католицькій Генеральній семінарії у Львові, а також був катехитом у вірменській високій школі для дівчат і в учительській семінарії, ексгортатором Академічної гімназії та екзаменатором на богословських іспитах. У вересні 1872 р. став професором пасторальної богословії в духовній семінарії у Перемишлі, а також просинодальним екзаменатором, референтом Консисторії й чле-

ном комісії для підготовки і видання катехитичних книжок. Співзасновник церковного місячника “Руський Сіон”. У 1874-83 рр. був парохом церкви св. Варвари і ректором греко-католицької духовної семінарії у Відні. В цей період він широко опікувався українськими студентами у Відні. Крім того, о.д-р Ю.Пелеш був катехитом-наставником престолонаслідника архикнязя Рудольфа. У 1883 р. о. Ю.Пелеш став архідияконом Львівського Митрополічного Капітулу. В 1885 р. о.д-р Ю.Пелеш був у числі найбільш ймовірних кандидатів на Митрополита після відставки Й.Сембратовича, однак Папа Лев XIII Митрополитом іменував С.Сембратовича, а Ю.Пелеша – першим Станіславівським Єпископом. У 1891 р. Єпископ Ю.Пелеш був одним із ініціаторів Львівського Провінційного Синоду; тоді ж став Перемишльським Єпископом (до смерті в 1896 р.). **Найважливіші праці:** “Учебник католицької релігії (1876 р.), “Пастирське богослов’є” в 2-х томах (1876-77; 2-е видання – 1885 р.), “Geschichte der Union der rutenischer Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die gegenwärtigen” в 2-х томах (1778-80 рр.).

Отже, 27 березня 1885 р. о.д-р Ю.Пелеш прийняв у храмі св. Юра, у Львові, єпископські свячення з рук Галицького Митрополита С.Сембратовича як святителя і Львівських Архієпископів С.Д.Моравського (латинського обряду) та І.Н.Ісааківича (вірменського обряду) як спів святителів. Нарешті, 10 січня 1886 р. Єпископ Ю.Пелеш був урочисто інтронізований. В церемонії взяли участь представники місцевої влади, інтелігенції та духовенства. Станіславівський староста вручив Єпископу Ю.Пелешу єпископські відзнаки [15, арк.11,14,22], що символізувало сподівання поляків на Єпископа. З нагоди інсталяції Єпископа Ю.Пелеша архикнязь Рудольф прислав Владиці в дарунок дві пари гарних сивих коней із каретою, що свідчило про авторитет Єпископа у вищих урядових колах [10, с.67]. На честь першого Станіславівського Єпископа була виконана урочиста кантата А.Вахнянина на слова поета В.Масляка, зачитані вірші О.Левицького і П.Париліяка [12, с.120-121; 37, с.1-8]. Іменування о.д-ра Ю.Пелеша першим Станіславівським Єпископом успішно завершило довголітні змагання галицького духовенства за створення третьої в Галицькій Церковній Провінції Єпархії.

Призначення Єп. Ю.Пелеша обумовлювалося багатьма факторами, зокрема, бажанням Апостольської Столиці та Габсбургів мати в його особі “свою людину” [16, с.4-5], необхідністю зміцнення Греко-Католицької Церкви, особливо у прикордонній з православною Росією Галичині, та в умовах складної суспільно-політичної ситуації в Галичині, а також авторитетом особи о.д-ра Ю.Пелеша як “енергійного, доброго організатора і науковця” [8, с.332; 38, с.531], як і його зовнішніми зв’язками з офіційним Віднем. Це відповідало вимогам часу.

На початку 1880-х років у Галичині відбувалися складні суспільні процеси: поступово викристалізувалося протистояння різних суспільно-політичних течій (московільства, народовства і молодого радикального напрямку) і Греко-Католицької Церкви як суспільного інституту. На думку М.Шлемкевича, це було протистояння “старого патріархального світу”, основу якого складала “одна вища колумна священної ієрархії” і “тоненькою билинкою вилая урядника літоросль”, і новонароджуваної верстви світської інтелігенції [17, с.46]. Ще з 1860-х років простежуються дві тенденції: святотюрський клір, підтримуючи відновлення староукраїнських звичаїв і виступаючи проти латинізації світської та церковної культури, був не зовсім солідарний з активним московільством нижчих верств духовенства, яке навіть переходить іноді в православ’я. Лише за Митрополита С.Сембратовича (1885-1898 рр.) орієнтація Греко-Католицької Церкви змінюється із старорусинської на українофільську [18, с.444]. Отже, в середовищі греко-католицького духовенства виділялось два суспільно-політичних напрямки: серед вищого кліру – старорусинство, а серед нижнього – московільство. Саме ж московільство як течія, на думку М.Павлика, поділялося на “простонародне” та “інтелігентне” [19, с.10-11]. Однак, на початку 1880-х років і старорусинство, і московільство внаслідок внутрішньої кризи поступово зникають із суспільно-політичного життя Галичини. На хвилі кризи старорусинства, на думку О.Аркуші, виділяється народовство [20, с.46], поява якого, однак, не призвела до повного зникнення московільства, а лише спричинило ідеологічну боротьбу двох напрямків. Ця боротьба була корисною для двох напрямків, оскільки “штотвала до праці просвітницької, господарської, з одного боку, і т.п.” [21, с.7], хоча, з іншого боку, привела до появи радикального напрямку. В деяких моментах, зазначає о. І.Сохоцький, здавалося, що “єдиною програмою діяльності радикалів була боротьба з духовенством” [22, с.6]. Єдиним і важливим наслідком боротьби різних суспільно-політичних течій, до яких належало духовенство (крім радикальної), був початок секуляризації суспільного життя, внаслідок чого провід народу поступово переходить від духовенства до світської інтелігенції. Хоча деякі сучасні дослідники вважають, що “конфлікт поколінь” в 60-80-х рр. в Галичині між народовцями, радикалами та їх батьками священниками... не привів до вилучення старої провідної верстви з суспільного життя, а викликав компроміс суспільних сил у межах одного національного організму, де взаємно співдіяли народовці, радикали і духовенство” [23, с.48]. Активізація суспільно-політичного життя у Галичині в 1880-х рр. висунула на передній план проблему самоідентифікації (її по-різному трактували московіфи і народовці), від вирішення якої залежала подальша доля як народу, так і її провідної верстви. Перехід Греко-Католицької Церкви (насамперед святотюрського кола) на народницькі позиції в середині 1880-х рр., реформа Василян 1882 р., яка їх “врятувала... від занепаду” [24, с.62], створення Станіславівської Єпархії повинні були сприяти збереженню за греко-католицьким духовенством ролі провідної верстви у суспільстві за умов наростання політичної боротьби між різними течіями (московілами, народовцями і радикалами). Зародження соціалістичного руху в Галичині в 1870-х рр. [25, с.38-49], що було наслідком складних соціально-економічних умов та результатом дії інших факторів, природно, викликало опір Греко-Католицької Церкви, яка традиційно залишалася лояльною до Габсбурської династії, попри свої народницькі позиції.

Отже, в нових умовах Греко-Католицька Церква і духовенство мусили бути активною силою, яка, вирішивши проблему самоідентифікації українського народу в Галичині, змушена була боротися за збереження за собою ролі центра і провідника національного руху.

Цілі та завдання заключувалися у наступному: нові суспільні умови обумовлювали всю складність завдань, що стояли перед першим Станіславівським Єпископом. Можна умовно виділити два напрямки діяльності Єпископа Ю.Пелеша: перший спрямований на організаційне оформлення новоствореної Станіславівської Єпархії, другий – на зміцнення позицій Церкви в галицькому суспільстві. Останній напрямок діяльності Єпископа передбачав ряд завдань, на які вказував Єпископ Ю.Пелеш в Пастирському листі “Про аудієнцію Станіславівської депутації в Його Величності Цісаря”, а саме такі “цілі єпископства”: 1) “виховувати вірних підданих для монарха і держави”; 2) “зміцнювати зв’язки з Церквою Римською” [детальніше див.:34, с.1-7; 38, с.3-8]. Саме при досягненні цих двох цілей, на думку Єпископа Ю.Пелеша, мали би відбутися зростання і зміцнення авторитету Греко-Католицької Церкви в галицькому суспільстві (це завдання не окреслювалося чітко, оскільки розумілося само собою). Своєрідною “ідеологічною основою” для досягнення цих цілей було вдале поєднання “трьох патріотизмів”: австрійського (тобто австрофільство), римо-католицького (вірність Ап.Столиці) і руського (вірність народові), кожен з яких знаходив конкретні прояви в діяльності Єпископа Ю.Пелеша. Так, наприклад, австрофільство Єп. Ю.Пелеша проявилось в надсиланні делегації вдячності за створення Єпархії до Відня в травні 1886 р. як доказ того, що за Цісаря Франца Йосифа I “почала щаслива зоря для галицького-руського народу сіяти ще яснішим світлом” [4, 1886, ч. I, с.4], а також в поширенні своєрідного культу престолонаслідника архикнязя Рудольфа (наприклад, Єп. Ординарі ат рекомендував, щоб “такий портрет знаходився в кожній канцелярії деканальній і парохіяльній”) [див.:4, 1887, ч. II, с.33], в заходах щодо святкування 50-річного ювілею перебування Цісаря на престолі [4, 1888, ч. X, с.123-126, ч. XI, с.127]. Цікаво, що архикнязь Рудольф в липні 1887 р. [4, 1887, ч. VI, с.74-75. за іншими даними – у 1886 р. Див.: 10 с.67], об їзди Галичину, особисто відвідав Єп. Ю.Пелеша. Таке австрофільство Єпископа обумовлювалося давніми його зв’язками з династією і його концепцією “трьох патріотизмів”. Вірність Ап. Престолові Єп. Ю.Пелеш розглядав як своєрідну духовну єдність католицьких Церков трьох різних обрядів (латинського, вірменського та руського) на основі визнання примату Папи. Ця ідея знайшла відображення в одній формулі, висловленій в спільному Пастирському листі Галицького єпископату з нагоди ювілею Папи Лева XIII (травень 1887 р.), а саме: “...Єдиний Бог є тільки, єдиний Христос, одно Хрещення, одна Церква, одна глава Церкви, один Папа і Отець наш – єпископ Риму. Хто з ним вірою, любов’ю і надією і послухництвом незлучний, той незлучний з Церквою, а хто від неї відлучається, той від надії синів Божих, від спасення відпадає; бо Церква там є, де голова її, Намісник Христа, Папа Римський...” [4, 1887, ч. IV, с.55]. Така вірність Апостольському Престолові була яскраво засвідчена під час святкування 50-ліття ювілею священства Папи Лева XIII, коли Єп. Ю.Пелеш видав з цієї нагоди цілу серію Пастирських листів [4, 1887, ч. XI, с.147; 1888 ч.V, с.52; ч. XII, с.71 та ін.], а також здійснив паломництво до Риму на чолі єпархіальної делегації. Сам Папа Лев XIII відзначив, що “ви (греко-католики. – **авт.**)... слухно справедливо з’їднуєте у ваших серцях вірність до Папи з любов’ю до вашого Монарха, бо того ж вимагає Св.Церква.” [4, 1888, ч. VIII, с.89]. Саме на цій ідеологічній основі і розвивалася вся діяльність Єп. Ю.Пелеша, спрямована на розбудову Станіславівської Єпархії зокрема і зростання авторитету Греко-Католицької Церкви в Галичині взагалі. Єп. Ю.Пелеш визнав у своєму Пастирському листі з нагоди річниці вступу на єпископський престол, що “справді нелегким був для мене перший рік єпископства”, оскільки на перших порах “не було ні Капітули, ні Консисторії” [4, 1887, ч. I, с.2]. Справді Єп. Ю.Пелешу довелося приділити значну увагу організації Станіславівської Єпархії. При цьому сприятливим фактором була підтримка і допомога єпархіального духовенства.

Одним з перших кроків в організації дієцезії було встановлення владних повноважень Станіславівського Єпископа-Ординарія. З цією метою Єп. Ю.Пелеш звернувся до Ап. Престолу в Римі. Спершу Папа Лев XIII надав йому “владу уділяти повний відпуст з апостольським благословенням” [4,1886,ч.II,с.29-35]. Згодом Станіславівській Єпископ отримав “надзвичайні власті”, окреслені декретами Ап. Престолу, зокрема, право обирати просинодальних суддів та іспитувателів, владу п’ятирічну і особливу в справах шлюбу та сім’ї та інші повноваження [4,1886,ч. III,с.45-52]. Також Пенітенціарія надала Єпископу “надзвичайні власті в справах совісті” [4,1886,ч. IV,с.66-68]. Врешті, завершальним акордом було надання Єпископові права задержаних гріхів (зазначалося 9 таких гріхів, серед них: добровільне людиноубивство, кровозмішення, аборт або “зігнання плода людського, якщо те начало”, скотолозтво, від яких міг розрішати тільки сам Єпископ; однак, Єп. Ю.Пелеш “поділився” цим правом із соборними і почесними крилошанами та деканами” [4,1887,ч. XIII,с.171-179]). У червні 1891 р. Ап. Престол продовжив Єпископу Ю.Пелешу його 5-річні “власті в духовних справах” [4,1891,ч. V,с.77-78]. Крім того, за клопотанням Єпископа Ю.Пелеша до Ап.Престолу Конгрегація Пропаганди надіслала рішення про встановлення судових інстанцій для духовних справ Станіславівської дієцезії, які мали право касаційного розгляду вироків нижніх інстанцій [4,1889,ч.3,с.26]. Таким чином, було окреслено основні повноваження в духовних справах Станіславівського Єпископа, які в цілому залишалися незмінними і за наступників Єп. Ю.Пелеша.

Важливе значення мало вирішення питання про врегулювання кордонів Станіславівської Єпархії. На основі Папської булли від 26 березня 1885 р. та цісарських постанов від 29 січня 1884 р. і 26 грудня 1885 р. було визначено кордони і територію Станіславівської Єпархії [26,1887, с.5]. Цю церковну область було виділено з великої Львівської Митрополічної Архиепархії з тієї частини, яка охоплювала 20 деканатів у Станіславівському, Чортківському, Коломийському і Буковинському повітах [27,арк.18-64], охоплювала

територію з чисельністю 745 тис. вірних, 436 парохій і 524 священників [див.:26, 1886, с.105. За іншими даними – 503 священників і коло 1 млн. вірних [Див.:7, с.35]. Однак, невдовзі виявилась недосконалість такого розподілу, оскільки кордони Дієцезії намагались підтасувати під адміністративно-територіальний устрій, внаслідок чого Галич (цілий деканат), від якого походить титул Митрополита, опинився під юрисдикцією Станіславава. Тому були проведені відповідні переговори, вирішальним актом яких було видання декрету Ап.Престола з цього питання. Згідно з декретом (від 20 червня 1890 р.), Львівській Архидієцезії передано 8 парафій, включаючи Галич, а Станіславівської Дієцезії – 6 парафій натомість [4,1890,ч. X,с.141-146]. Згодом з парафій колишнього Галицького деканату утворено Єзупільський деканат [26,1886, с.104; 26, 1891, с.296]. Таким чином до кінця єпископства Ю.Пелеша було остаточно врегульовано кордони і розміри Станіславівської Єпархії.

Наступним кроком в організаційній розбудові Єпархії було створення ряду єпархіальних органів. Владика зорганізував Єп.Капітул і Консисторію, іменуючи їх членів і визначивши їх обов'язки і стараючись забезпечити Капітул “правно і матеріально” [12, с.121]. Однак за єпископства Ю.Пелеша Єпархіальний Капітул і Консисторія діяли ще без статусів, які були затверджені Папою Левом XIII лише в січні 1894 р. [10, с.67,76]. Вже 20 вересня 1886 р. було іменовано першими крилошанами Єп.Капітулу о.В.Фацієвича, о.І.Литвиновича, о. Л.Туркевича і о. С.Ткачуника, згодом – о. Т.Шанковського, о. К.Мандичевського та ін. [4,1886,ч. V,с.84-85]. В січні 1887 р. Єп. Ю.Пелеш інститував і видав крилошанські грамоти таким священникам: о.В.Фацієвичу – на архідиякона, о.І.Литвиновичу – на кустоша, о. Л.Туркевичу – на греміального крилошанина. Згодом Єпископ інститував та іменував на найвищу крилошанську посаду архипресвітера о. Ю.Куїловського. Також було іменовано ще ряд почесних крилошан, радників Єп.Ординаріату і Консисторії [4,1887,ч. I,с.11-12; 1887, ч. VII,с.99 та ін.; 4, 1886, ч. VIII, с.111; 1886, ч. I, ст..19; 1887, ч. II, ст..37; 1887, ч. III, с.46].

Слід відзначити, що переважно єпархіальні органи формувалися із місцевого духовенства, за деякими винятками (о. В.Фацієвич до нового призначення був крилошанином Львівського Митрополічного Капітулу, а о.Ю.Сас-Куїловський – священником у Перемишлі). Лише в квітні 1888 р. було опубліковано список повноважень членів Єп.Капітулу і Консисторії. Однак, і при цьому лєвова частка питань залишалась ще за Єп. Ординарі атом [4,1888,ч. VI,с.58-59]. Таким чином, чіткий розподіл повноважень і обов'язків створював організаційну основу для ефективної діяльності єпархіальних установ. Свідченням ефективної діяльності Єп. Капітулу, імовірно, можуть служити нагороди Папою Левом XIII ряду крило шан новим орденом: кустоша о. Литвиновича, крилошанина о. Л.Туркевича, почесного крилошанина о. К.Костецького [4,1889,ч.ІІІ..26]. Вже в грудні 1890 р. Відбулися деякі кадрові зміни в Єп. Капітулі. У зв'язку з переходом о. Ю.Сас-Куїловського до Перемишля посаду архипресвітера зайняв о. В. Фацієвич[4,1890,ч.V,с.95,;ч.ХІІ,с.183;1891,ч.IV,с.72], а до Львова перейшов греміальний крилошанин о. Л.Туркевич [4,1890,ч.VII,с.116]. На початку 1891 р. радниками Єп. Консисторії стали о. Г.Тимняк і о. І. Грабович (згодом крилошанин) [4,1891,ч.IV,с.72]. Ці кадрові зміни в Єп. Капітулі мали важливе значення і були своєрідними передвісниками зміни в 1891 р. на єпископському престолі.

Станіславівська Єпархія не мала земельної дотації на утримання Єпископа, Капітулу і семінарії, хоча була виділена грошова - з релігійного фонду. Про це повинна була подбати Львівська Архиепархія, від якої вона була відділена; але цю справу відкладено за Єпископів Ю.Пелеша, Ю.Сас-Куїловського, А.Шептицького, а із призначенням Г.Хомишина стала особливо актуальною [7,т.IX,с.35-36].

Для більш ефективного управління Дієцезією здійснювався випуск двох періодичних видань: “Вісника Станіславівської Єпархії”, “Шематизму греко-католицького кліра Єпархії Станіславівської”. “Вісник” став виходити з липня 1886 року, спочатку не періодично, а згодом як щомісячник виходив аж до 1939 р. [10,с.67;186,с.121]. Видання “Вісника” мало на меті “краще доводити до відома священників на місцях розпорядження церковної та світської влади” в умовах поганого поштового сполучення [4,1886,ч.I,с.1-2], а, отже впорядковувати єпархіальне діловодство і покращувати виконання розпоряджень. Шематизми почали виходити із 1887 р., і щороку удосконалювалося подання даних (спершу-дані про парохію, священника, школи, дотації для пароха, згодом-також про давні грамоти, церковні книги та ікони, канонічні візитації та ін.)[детальніше див.:31]. Таким чином, було завершено організаційне оформлення основних єпархіальних органів і створено умову для організаційного управління Дієцезією.

Завершальним актом організаційного оформлення Станіславівської Єпархії став розподіл Вдово-Сирітського Фонду (ВСФ), який надавав матеріальну допомогу священним вдовам і сиротам. Зважаючи на співвідношення Дієцезій у величині внесків до ВСФ та чисельність священничих сиріт і вдів, Комісія ВСФ (у Львові) прийняла рішення про поділ фонду між Львівською і Станіславівською Єпархіями у співвідношенні 3:2[4,1886,ч.ІІІ,с.57]. Для затвердження рішення про поділ ВСФ було скликано Загальні збори делегатів від обох Дієцезій (“за” проголосувало 3біз 43 чол.)[4,1886,ч.ІІІ,с.108]. У травні на спільному засіданні комітету делегатів від двох Дієцезій (від Станіславівської-оо. Тлесевич, Ю.Красицький, Я.Гудик, К.Пачовський) проведено фактичний поділ каси ВСФ [4,1887,ч.ІІ,с.31-32;ч.V,с.59;ч.VII,с.91-93]. Отже, створення і діяльність ВСФ Єпархії мало важливе значення для зміцнення і підтримки матеріального становища духовенства. Діяльність ВСФ ще раз засвідчила і закріпила організаційне становлення Єпархії. Таким чином, протягом єпископства Юліана Пелеша було врегульовано і питання про матеріальне становище єпархіального духовенства.

Проведені вищесказані заходи Єпископом-Ординарієм Ю.Пелеш мали вирішальне значення у справі остаточною юридичного закріплення Станіславівської Єпархії. Отже, для організаційного оформлення і

становлення Станіславівської Єпархії було проведено цілу низку заходів, що передбачало визначення по-вноважень Єпископа, окреслення кордонів Єпархії, створення Єп. Капітулу і Консисторії, поділ ВСФ, за-безпечення душпастирської діяльності єпархіяльного духовенства. При цьому до кожного з цих заходів доклав зусиль Єп. Ю.Пелеш, безпосередньо видаючи розпорядження, чинячи протекторат (напр., над ВСФ, Товариством взаємодопомоги дяків) тощо. Треба визнати, що в цілому Єп. Ю.Пелеш добився значних ус-пихів в організаційному становленні Єпархії.

Заслугує особливої уваги Пастирський лист Єп. Ю.Пелеша про вибори до Держради, в якому висував нові вимоги до кандидатів. Вже на початку Пастирського листа Єпископ висловлює свої українофільські погляди: він визнає “руську народність як самостійну, як від російської так і польської відрубну” [4,1891,ч.3,с.56]. Далі він вказує на конкретні вимоги щодо кандидатів у послы парламенту, які повинні бути: 1) “вірними і незрушними Синами Св.Кат.Церкви та її видимої Голови...Папи Римського” і “при кожній можливості права Св.Кат.Церкви і нашого св.греко-руського обряду боронити і захищати”; 2) “вірними синами своєї Матері Галицької Русі, котрі є готові докласти всіх сил, щоб наша питома мало-руська словесність чимраз більше розвивалася, і всюди належачи їй права осягнула”; 3) “вірними і совісними приятелями і заступниками своїх краян, котрі їх до Ради державної висилають, і готові прагнути до того, щоби моральний і матеріальний добробут наших Міщан і Селян щораз більше змагався” [4,1891,ч.3,с.57]. Обрання саме таких кандидатів послами до австрійського парламенту, на думку Єп. Ю.Пелеша, повинно було сприяти активізації суспільного (соціально-економічного, політичного і куль-турного) розвитку галицького суспільства, підвищенню авторитету в ньому Гр.-Кат. Церкви. Такі вимоги висував Єп. Ю.Пелеш і щодо себе, адже він також був послом до австрійського парламенту на основі свого єпископського достоїнства. Свого роду підтвердженням істинності його концепції “трех патріотизмів” були виступи Єпископа на сесії парламенту на захист прав Гр.-Кат. Церкви, прав “руської мови” тощо. Отже, Єп. Ю.Пелеш в межах Станіславівської Єпархії намагався відповідно до нових суспільних процесів виступати за збереження позиції Гр.-Кат. Церкви в галицькому суспільстві.

Особливу увагу Єп. Ю.Пелеш приділяв освітній сфері, де поступово Церква втрачає свої позиції через її секуляризацію. Вже в квітні 1886 р. Єп. Ординаріат видав розпорядження про обов’язковий виклад релігії в школі, що ґрунтувалося на відповідному розпорядженні Крайової шкільної ради і на підставі п-ф.5 державного шкільного закону від 14 травня 1869 р. передбачалося, що виклад релігії в школі повинен обов’язково вести священник, лише в крайнім разі-світська особа за дозволом Єпископа [4,1886,ч.1, с.11-12]. Для підвищення ефективності контролю Церкви за школою в Станіславівській Єпархії спеціальним роз-порядженням було запроваджено інститут ординаріатських комісарів у шкільних справах, які діяли в ко-жному окрузі (повіті) [4,1888,ч.4, с.42]. Однак, слід мати на увазі, що запровадження інституту орд. комі-сарів не було якимось надзвичайним заходом, бо такі ж комісари діяли в інших єпархіях. В грудні 1886 р. Єп. Ординаріат довів до їх відома спеціальну інструкцію, розроблену Митр. Консисторією у Львові. За цією Інструкцією, орд. комісарям надавалися широкі права контролювати школи, в т.ч. з метою виявлення, чи “не діється в релігійно-моральному погляді які теоретичні або фактичні соблазни”; в кінці кожного року вони складали звіт для Єп. Ординаріату [4,1886,ч.VIII,с.107-108]. Таким чином, в Станіславівській Єпархії було створено організаційну основу для церковного контролю над освітньою сферою, що мало на меті зміцнити позиції Церкви в ній і запобігти поширенню різних “теоретичних або фактичних соблазнів” [де-тальніше див.:4,1890,ч.VIII,с.123-125, 30, арк. 1-21; 32, арк.2].

Разом з тим, необхідно було підвищувати рівень підготовки священників. Особлива увага Єп. Ю.Пелеша до підготовки духовенства обумовлювалася його ставленням до завдань духовенства. В одному з Пастир-ських листів він писав, що священницький обов’язок є “висока і тяжка задача, особливо в наших невірством, матеріалізмом та індиферентизмом заражених часах”. Тому Єпископ висуває вимоги не тільки добре во-лодіти богословськими науками, але й бути готовим до боротьби з “невірством...” Оскільки дві спроби (у 1886р.-Єп. Ю.Пелеш під час візиту до цесаря, а в 1891 р.-посол Брилинський в австрійському парламенті) вирішити питання про заснування в Станіславові духовної семінарії були невдалими, то Єп. Ю.Пелеш уз-годив з Митрополитом питання про підготовку “кандидатів до стану духовного” від Єпархії у семінаріях Львова та Відня, а згодом-і в Колегії св. Атаназія в Римі. Так, у Львівській семінарії у 1887-91 рр. навчалося близько 60 студентів-богословів щороку, у Віденській семінарії-5-6, а в 1888/89 рр. вперше було виділено одне місце в Колегії св. Атаназія. [4,1890,ч.VIII,с.123-125; 29, арк.1-10].

Значну увагу Єп. Ординаріат приділяв розвитку церковно- релігійного життя в Станіславівській Єпар-хії. Більш практичне значення мали канонічні візитації Єп. Ю.Пелеша. У квітні 1887 р. він видав Пастир-ський лист “Про архиєрейську канонічну візитацію”. В ньому Єпископ повідомляв, що “хотів вже минулого року відвідати хоч малу частину Моєї Дієцезії”, однак “численні справи не дозволили”. З огляду на великі розміри Єпархії Єп. Ю.Пелеш постановив “протягом 7 до 8 років всі матірні і дочірні Церкви цілої Дієцезії відвідати”, причому “візита канонічна почнеться від тих деканатів, в яких найдавніше не було канонічної візитації” [4,1887,ч. III,с.42]. Було встановлено порядок проведення візитації: день візитації у парохії ого-лошувався святковим, тому всі повинні були брати участь в урочистому Богослуженні з повчальною про-повіддю єпископа; до участі запрошувалися парох церкви або його заступник, представники місцевих властей, військові, дирекції шкіл, інтелігенція, члени церковного комітету та інші парохіяни [4,1887,ч. III,с.42-43]. Таким чином канонічні візитації перетворювалися в урочисті свята, що, на думку Єп. Ю.Пелеша, мало “причинитися до піднесення Слави Божої” і “релігійного духу” серед вірних [4,1887,ч.III,с.41-42]. Протягом 1887-89 рр. Єп. Ю.Пелеш відвідав всі парохії Заліщицького, Пістинського,

Сокальського, Станіславівського і Тисменицького деканатів, а також частину парохій Єзуїтського і парохію Річка Косівського деканату [4, 1887, ч. IX, с. 119-120; ч. X, с. 136; 1888, ч. IX, с. 117-118; 1889, ч. V, с. 74; 26, 1900, с. 176-177]. Ці візитації справді на деякий час активізували релігійне життя, однак розвиток суспільно-політичних процесів вимагав більш активних дій.

З цією метою було скликано у Львові Галицький Провінційний Синод, ініціаторами якого були Митрополит С.Сембратович та Єпископ Ю.Пелеш [9, с. 331; 39, с. 289; 12, с. 121]. Лише 27 липня Митрополит видав Пастирський лист про скликання Синоду [7, с. 246-247]. На Синод запрошувалися Перемишський та Станіславівський Єпископи, члени Капітул і Консисторій всіх трьох Дієцезій, професори Львівського університету та Львівської генеральної і Віденської центральної семінарії, особисто професор І.Шараневич, декани, протоігумен та ігумени монастирів [36, с. 4-5]. Вже 10 серпня 1891 р. Папа Лев XIII уділив учасникам Синоду своє Апостольське благословення і водночас призначив своїм делегатом і головою Синоду префекта Ватиканських архівів А.Ряска [36, с. 6]. А 27 липня 1891 р. Митр. Ординаріат видав "Порядок скликання і проведення Синоду провінційного руського во Львові у вересні 1891 р.", в якому розписувалися основні правила поведінки учасників Синоду і приблизний "сценарій" засідань [2, с. 1-21]. Однак, перед скликанням Синоду трапилася одна несподівана подія: у серпні 1891 р. помер Перемишський Єпископ І.Ступницький. Саме тому до Перемишля перенесено Єп. Ю.Пелеша "приспішним темпом, щоб могли доповнити число учасників Львівського Синоду" [7, с. 261]. Тимчасово Станіславівською Дієцезією управляв архипресвітер о. В.Фацієвич. Саме він і видав 8 вересня 1891 р. розпорядження Єп. Ординаріату "В справі відбутися маючого Синоду провінційного в Львові", яким зобов'язував священників зачитати вірним своєї парохії Пастирський лист Митрополита С.Сембратовича, а під час Синоду відправити урочисті Богослужіння; також було зобов'язано оо. деканів, ігуменів монастирів ЧСВВ та священників-богословів з'явитися до Львова на Синод в призначений термін [4, 1891, ч. VII, с. 133-135]. Це розпорядження було в межах Станіславівської Єпархії останнім підготовчим актом до Провінційного Синоду в Львові. Отже одним з останніх заходів Єп. Ю.Пелеша як Станіславівського Єпископа було ініціювання Львівського Провінційного Синоду, в якому участь від Станіславівської Єпархії вже взяв Єп. Ю.Сас-Куїловський.

Із вищесказаного на наш погляд можна зробити окремі висновки та окреслити перспективи подальшого розвитку досліджуваної проблеми:

Своєрідним логічним завершенням організаційного становлення Станіславівської Єпархії була реставрація катедрального храму. З метою збору пожертвувань на реставрацію катедри Єп. Ю.Пелеш видав спеціальний Пастирський лист в червні 1889 р. Оскільки "не годиться, аби та святиня в такому, для церкви катедральної невідповідному стані, дальше знаходилася", то Єп. Ординаріат закликав, щоби "всі, -багаті чи убогі, родичі і діти, особи поодинокі, Товариства і Братства датками своїми до прикраси Церкви Нашої катедральної по можливості причинялися", зважаючи, що кожен жертводавець "не тільки до піднесення слави гр.-кат. Обряду і честі народу руського причиниться, але він ще і багатьох плодів духовних" отримає [4, 1889, ч. 4, с. 51-53]. Такий заклик Єп. Ю.Пелеша знайшов свій відгук серед духовенства і вірних Єпархії. Вже в жовтні 1889 р. було опубліковано "перший виказ жертв" на реставрацію катедри [4, 1889, ч. 6, с. 92-93], а до кінця єпископства Ю.Пелеша було складено 18 таких "виказів". За період з червня 1886 р. до червня 1891 р. було зібрано 6 тис. 184 злр. 91 кр. [4, 1891, ч. 6, с. 127-128]. Таким чином, питання реставрації катедри хоч і не було вирішено остаточно, все ж стало одним із показників і факторів розвитку церковно-релігійного життя Єпархії.

На Станіславівському єпископському престолі Юліан Пелеш відбув шість років, після чого його було переведено на Перемишльську катедру, де він і помер 22 квітня 1896 року. На час шестирічного єпископства в Станіславівській єпархії владиці випала нелегка робота. По-перше, йому треба було гідно вести свою українську греко-католицьку паству, тим більше, що тут, в Станіславі, польське духовенство із заздрістю і неповагою ставилося до українців.

"Польське духовництво в Станіславі,- пише о. Петро Мельник,- перевищує числом, як також і якістю, тому треба було вирівнювати якнайскоріше, щоб була рівновага.. Єпископ з великою дбайливістю чує над своїми вірними, надаючи їм всякі права та наділяючи різними привілеями, маючи за приятеля архикнязя Рудольфа. Особа о. Пелеша, тепер єпископа, стояла вище понад всіх військових чи інших державних достойників. Архикнязь прислав в дарунок єпископові дві пари сивих коней з нагоди інтронізації на Владичий престіл, і коли в 1886 р. об'їздив цілу Галичину, зложив єпископові візиту, що було великою честю і для всіх українців, бо таке знайомство зможе в будучині допомогти українській справі"[4]. По-друге, єпископові треба було реконструювати переданий під його владу греко-католицький Катедральний Собор, який вимагав ремонту даху і переобладнання внутрішнього інтер'єру. Цю працю було розпочато, а потім закінчено при другому єпископові-ординарію Юліанові Куїловському.

Таким чином, важливим періодом в житті Станіславівщини був 1885 р., коли стараннями митрополита галицького Йосифа Сембратовича була утворена (поряд з існуючими Львівсько-галицькою-кам'янецькою) Станіславівська Єпархія. Вона постала з 20 деканатів від'єднаннях від Львівсько-галицькою-кам'янецької Єпархії. Першим єпископом Станіславівської Єпархії став ректор духовної семінарії у Відні богослов о. Юліан Пелеш (1885-1891рр.). Подальшого становлення і розвою набула Станіславівська Єпархія за єпископів Сас-Куїловського (1891-1899 рр.), Андрія Шептицького (1899-1901 рр.) та Григорія Хомишина (1904-1945 рр.). Принагідно відзначити, що Юліан Сас-Куїловський в 1899-1901 рр. Та Андрій Шептицький в 1901-1944 рр. Були Галицькими митрополитами.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія Унії Руської Церкви з Римом. – Львів, 1896. – 30с.
2. Порядок скликання і проведення Синоду провінційного у Львові у місяці вересні 1891р. (розпорядження митрополита С.Сембратовича від 15/27 липня 1891р.). –Львів: Типографія Ставропіг.Ин-ту, 1891. – 21с.
3. Лаба В. О. Митрополит Андрей Шептицький: його життя і заслуги. – Люблин: Свічадо, 1990. –64 с.
4. Вісник Станіславівської Єпархії. – 1886 – 1900
5. Дешиця Р.Малий український церковний словник –Львів: Основи, 1994. –153с.
6. Енциклопедія українознавства: словникова частина/ голред В.Кубійович.- Париж-Нью-Йорк, 1966.-т.5.
7. Великий А.Г. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану.-т. VIII (XIX ст.).-Рим: в-во оо.Василіан, 1976.-275с.
8. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин.-Львів:Місіонер, 1997.-416с.
9. Мудрий С.о. Нарис історії Церкви в Україні.-Рим-Львів, 1995.-404с.
10. Ісаїв П.Історія міста Станиславова// Альманах Станиславівської землі.-Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975.-т.1. –с.32-102.
11. Назарко І.о. Єпископ Ю.Пелеш – історик Церкви//Укр. історик.-1981.-№1-4.-с.118-128.
12. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії.- Івано-Франківськ, 1995.-с.99-156.
13. Хома І.о. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772-1918)//Ковчег.-ч.1.-Львів:Ін-т історії Церкви, 1993.-с.67-100.
14. Ядловський А. Перший єпископ Станіслава: До 100-річчя від дня смерті Єп.Ю.Пелеша//Галичина.-1996.-10 квітня.-с.3; 27 квітня.-с.3.
15. ЦДІА України у м.Львові.- Ф.146, Оп.50, Спр.163, Арк. 1-24
16. Полек В. Нарис історії Івано-Франківської Єпархії//Шематизм Івано-Франківської Єпархії.- Івано-Франківськ, 1995.-с.99-156.
17. Шлемкевич М. Галичанство.-Львів, 1997.- 210с.
18. Попович М. Нарис історії культури України.-К.:АртЕк, 1998.-728с.
19. Павлик М. Москвофільство та українофільство серед Австро-руського народу.-Львів, 1906.-36с.
20. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1895рр.-Львів, 1996.
21. Сімович В. Іван Франко: його життя та діяльність.-Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966.-111с.
22. Сохоцький І.о.д-р. Що дали греко-католицька церква й духовенство українському народові.-Філадельфія, 1951.-104с.
23. Соборність України: історія і сучасність/ за ред.В.І.Кононенка і М.В.Кугутяка.-Івано-Франківськ, 1993.
24. Ваврик М.В. ЧСВВ. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII-XXст.: топогр.-статистич.розвідка.-Рим, 1979.-217с.
25. Кравець М.М. Початок робітничого руху в Східній Галичині// З історії західноукраїнських земель.-Кн.3.-К.:АН УРСР, 1958.-23-61.
26. Шематизм всесесного клира Єпископської дієцезії греко-католической Станиславовской на рок...-Львовь: Типография Ставропіг. Ин-та, 1886; Станіславів: накл. Єп.Орд. з печатни І.Данькевича, 1887-1900.
27. ЦДІА України у м.Львові.- Ф.146, Оп.4, Спр.2334, Арк. 1-64.
28. О вірі: Лист Пастирській Преосвященого Андрея Шептицького, Єпископа Станиславовского до русинов на Буковині.-Жовква: печатня оо. Василіян 1901.-42с.
29. ЦДІА України у м.Львові.-Ф.146,Оп. 50,Спр.167,Арк.1-10.
30. ЦДІА України у м.Львові.-Ф.146,Оп. 50,Спр.178,Арк.1-81.
31. ЦДІА України у м.Львові.-Ф.785,Оп. 1,Спр.106,Арк. 2.
32. ДАІФО.-Ф.504,Оп.1,Срп.322,Арк.1-38.
33. ДАІФО.-Ф.504,Оп.1,Срп.386,Арк.1-16.
34. Пастирський лист Єп. Ю.Пелеш до священства і вірних з приводу 50-літнього ювілею Папи Лева XIII “Про ювілейний відпуст”, даний в Празник Пасхи 1886.-Станіславів: накл.Єп.Орд.,1886.-7с.
35. Держаний архів Івано-франківської області(далі ДАІФО).- Ф.504,Оп.1,Спр.317,Акр.1-11.
36. Пастирський лист Митрополита Галицького С.Сембратовича до єпископів руських Галицької Провінції про Синод провінційний у Львові (даний 15/27 липня 1891р.). –Львів: Типографія Ставропіг.Ин-ту, 1891. – 61с.
37. Привіт Его Кир Юліяну Пелешу, першому рускому єпископу новоучрежденной Єпархії Станіславовської, в день торжественного вступлення на Престол Єпископський в Станіславові дня 29 декабрия 1885 (10 січня 1886) року.- Станіславів: з печатни І.Данькевича, 1886.- 8с.
38. Лужицький Г.о.д-р Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви.-Філадельфія, 1954.-724с.
39. Федорів Ю.о.д-р. Історія церкви в Україні.-Торонто, 1967.-362с.

Матеріал підготував:

Доцент кафедри Українознавства та гуманітарних
дисциплін
Української Академії Друкарства

Кандидат історичних наук, доцент
Петро Кам'янский
УДК 07.00.01 – Історія України